तस्मादाहूय भद्रं ते गत्वाद्य धाय वालिनं वाणेनैकेन हत्वा तं राज्ये त्वामभिषेचये तथेति गत्वा सुग्री

स्पर्द्धयाशब्दितवान् वः किष्किन्धोपवनं द्रुतं कृत्वा शब्दं महानादं तमाह्वयत वालिनं तच्छ्रुत्वा भ्रातृनिनदं रोषताम्र

विलोचनः निर्जगाम गृहात् शीघ्रं सुग्रीवो यत्र वानरः समापतन्तं सुग्रीवः शीघ्रं वक्षस्यताडयत् सु

दृढमुष्टिभिः ग्रीवमपि मुष्टिभ्यां जघान क्रोधमूर्छित वाली तमपि सुग्रीव एवं क्रुद्धौ परस्परं अयुध्येतामेकरू

पौ दृष्ट्वा रामोऽतिविस्मितः न मुमोच तदा वाणं सुग्रीववधशंकया ततो द्रुद्राव सुग्रीवो वमन् रक्तं भ

याकुलः वाली स्वभवनं यातः सुग्रीवो राममब्रवीत् किं मां घातयसे राम शत्रुणा भ्रातृरूपिणा ।

शस्त्रेणेति शेषः यदि मद्धनने शंका त्वमेव जहि मां विभो एवं मे प्रत्ययं कृत्वा सत्यवादी न रघूत्तम उपेक्षसे किमर्थं

मां शरणागतवत्सल श्रुत्वा सुग्रीववचनं रामः साश्रुविलोचनः आलिंग्य मा स्म भैषीस्त्वं दृष्ट्वा वा

मेकरूपिणौ मित्रघातित्वमाशंक्य मुक्तवान् सायकं न हि इदानीमेव ते चिह्नं करिष्ये भ्रमशांतये गत्वा

ह्वय पुनः शत्रुं हतं द्रक्ष्यसि वालिनं रामोऽहं त्वां शपे भ्रातर्हनिष्यामि रिपुं शरात् इत्याश्वास्य सुग्री

त्वत्तो भग्नः पुनरायाति सुग्रीवं

वं रामो लक्ष्मणमब्रवीत् सुग्रीवस्याले युध्यमानानामनवधितां प्रेषयस्व महाभाग सुग्रीवं
वालिनं प्रति लक्ष्मणस्तदा वध्यागच्छागच्छेति सादरं प्रेषयामास सुग्रीवं सोपि गत्वा तथाक्रोशत् पुन
रप्यद्भुतं शब्दं कृत्वा वालिनमाह्वयत् तच्छ्रुत्वा विस्मितो वाली क्रोधेन महता वृतः वध्यापरिक
रं सम्यक् तिया भार्यया सह आगतो दंडकारण्यं तत्र सीता हृता किल रावणेन स गमनायोप
क्रमे गच्छंतं वालिनं तारा गृहीत्वा निषिषेध तं भ्रांतव्यं त्वयेदानीं शंका मे तीव जायते इदानीमेव
त्वत्तो भग्नः पुनरायाति सत्वरः सहायो बलवानस्य कश्चिन्नूनं समागतः वाली तामाह हे सुभ्रु शंका
ते व्यर्थं तु तज्जता प्रियंकरं परित्यज्य गच्छ गच्छामि तं रिपुं हत्वा शीघ्रं समायास्ये सहायो यस्य को भवे
त् सहायी यदि सुग्रीवस्ततो हत्वाभयं दशरात् आयास्ये मा शुचः शूरः कथं तिष्ठेद् हे रिपून् सा
त्वा प्याह्वयमानं हि हत्वा मा स्याम् इस सुंदरि तारोवाच मनोन्यत् कुरु राजेंद्र श्रुत्वा कुरुष्व यो वि
तं आह मां परदः पुंडुपुत्रौ सूर्यवंश्याः अयोध्याधिपतिः श्रीमान् रामो दाशरथिः किल अध्या०
८२

शौचसंतोषतपःस्वाध्यायेश्वरप्रणिधानानि नियमाः अहिंसादिनामासत्याध्यानेसमाधयः

८६

तेषु सत्सु गुरुभाषितं तवसंदर्शनं राम गुरूणामुपमेन हि योषिन्मूढाप्रमेयात्मन् हीनजातिसमुद्भवा तवदा
सस्य दासानां शतसंख्योत्तरस्य वा दासीत्वेनाधिकारोस्ति कुतः साक्षात्तवैव हि कथं रामाद्य मे दृष्टस्त्वं मनोवा
१ गगोचरः स्तोत्रं न जाने देवेश किं करोमि प्रसीद मे श्रीराम उवाच पुंस्त्वे स्त्रीत्वे विशेषो वा जातिनामाश्र
मादयः न कारणं मद्भजने भक्तिरेव हि कारणं यज्ञदानतपोभिर्वा वेदाध्ययनकर्मभिः नैव द्रष्टुमहं श
क्यो मद्भक्तिविमुखैः सदा तस्माद्भामिनि संक्षेपाद्वक्ष्येहं भक्तिसाधनं सतां संगतिरेवात्र साधनं प्रथ
मं स्मृतं द्वितीयं मत्कथालापस्तृतीयं मद्गुणेरणं व्याख्यातृत्वं मद्वचसां चतुर्थं साधनं भवेत् आचा
र्योपासनं भद्रे मद्बुद्ध्यामायया सदा पंचमं पुण्यशीलत्वं यमानियमादि च निष्ठा मत्पूजने नित्यं षष्ठं सा
धनमुच्यते मम मंत्रोपासकत्वं सांगं सप्तममुच्यते मद्भक्तेष्वधिका पूजा सर्वभूतेषु मन्मतिः बाह्यार्थे
षु विरागित्वं शमादिसहितं तथा अष्टमं नवमं तत्त्वविचारं मम भामिनि एवं नवविधं भक्तिसाधनं
यस्य कस्य वा स्त्रियो वा पुरुषस्यापि जगद्योनिगतस्य वा भक्तिः संजायते प्रेमलक्षणा शुभलक्षणे अ

ममतत्त्वविचारः स्वयं तत्त्वं ...ज्ञानं तद्विचारः तत्त्वमस्यादिवा ८६
क्वचित्

तद्विपिनघोरंसिंहव्याघ्रादिदूषितं शनैःशबर्याश्रमपदंसबंधूरघुनंदनः शबरीराममालोक्यलक्ष्मणेनस
मन्वितं आयांतमाराद्दृष्ट्वैवराघवंत्यायाचिरेशासा पतित्वापादयोरग्रेहर्षपूर्णाश्रुलोचना स्वागतेना
भिवंद्याथस्वासनेसंन्यवेशयत् रामलक्ष्मणयोःसम्यक्पादौप्रक्षाल्यभक्तितः तज्जलेनाभिषिच्यांगमथा
गयथार्घ्यादिभिरादृता संपूज्यविधिवद्रामंससौमित्रिंसपर्यया संगृहीतानिदिव्यानिरामार्थंशबरीमुदा
फलान्यमृतकल्पानिददौरामायभक्तितः पादौसंपूज्यकुसुमैःसुगंधैःसानुलेपनैः कृतातिथ्यंरघुश्रेष्ठ
मुपविष्टंसानुजं शबरीभक्तिसंपन्नाप्रांजलिर्वाक्यमब्रवीत् अत्राश्रमेरघुश्रेष्ठगुरवोमेमहर्षयः स्थि
ताश्शुश्रूषणांतेषांकुर्वतीसमुपस्थिता बहुवर्षसहस्राणिगतास्तेब्रह्मणःपदं गमिष्यंतोब्रुवन्मांत्वंवसा
त्रैवसमाहिता रामोदाशरथिर्जातःपरमात्मासनातनः सत्तसानुंवधाश्रमायेत्तरभिरांरक्षरायचे आग
मिष्यतिचैकाग्रध्याननिष्ठापिराभव इदानींचित्रकूटाद्रौआश्रमेवसतिप्रभुः यावदागमनंतस्यतावद्रक्ष
कलेवरं दृष्ट्वैवंराघवंदग्ध्वादेहंयास्यसितत्पदं तथैवाकरवंरामत्वद्ध्यानैकपरायणा प्रतीक्षागमनं

नत्वमस्मादिप्रतिपाद्यो तस्य वाचकंप्रतिपादकं २

भूमरां अयोध्यैवसंसीतां विचिन्वंतंसलक्ष्मणं इदमेव सदा मेस्यान्मानसेरघुनंदन सर्वज्ञःशंकरःसा
८५ दानुपार्वत्यासहितःसदा त्वद्रूपमेमसततंध्यायन्नास्तेरघूत्तम मुमूर्षूणांसदाकाश्यांतारकंब्रह्मवा
चकं रामरामेत्युपदिशन्सदासंतुष्टमानसः अतस्त्वंजानकीनाथपरमात्मासुनिश्चितः सर्वेतेमाय
यामूढास्त्वंनजानंतितत्वतः नमस्तेरामभद्राय वेधसेपरमात्मने अयोध्याधिपते तुभ्यंनमःसौमित्रिसे
वितं त्राहित्राहि जगन्नाथमायामांनवशोनुते श्रीरामउवाच तुष्टोहंदेवगंधर्वभक्त्यास्तुत्याचतेनघ
3 याहिमेपरमंस्थानंयोगिगम्यंसनातनं जपंतियेनित्यमनन्यबुध्या भक्त्यात्वदुक्तंतवमागमोयं तेज्ञा
५ नसंभूतभवं विहाय मांयांति नित्यानुभवानुमेयं ६६ इतिश्रीमदध्यात्मरामायणेउमामहेश्वरसं
वादे आरण्यकांडे नवमःसर्गः ९ ॥ लब्ध्वावरंसगंधर्वःप्रयास्यन्राममब्रवीत् सवर्यास्तेऽग्रो
भागे आश्रमेरघुनंदनः भक्तात्वत्पादकमले भक्तिमार्गविशारदा तांप्रयाहि महाभाग सर्वंतेकथ
यिष्यति इत्युक्त्वाप्रययौसोपि विमानेनार्कवर्चसा विष्णोःपदंरामनामस्मरणोफलमीदृशं त्यक्त्वा अध्या०
८५

तलातलमितीर्यते जानुनी सुतलं राम ऊरू ते वितलं तथा अतलं च महि राजन्मजघनं ते नाभिर्नभः

उरस्थलं ते ज्योतींषि ग्रीवा ते महरुच्यते वदनं जनलोकस्ते तपस्ते शंखदेशगं सत्यलोको रघु।

श्लो श्रेष्ठः शीर्षाण्यास्ते सदा प्रभो इंद्राद्या लोकपाला बाहवस्ते दिशः श्रुती अश्विनौ नासिके राम वक्त्रं तेऽग्निरु

दाहृतं चक्षुस्ते सविता राम मनश्चंद्र उदाहृतः भ्रूभंग एव कालस्ते बुद्धिस्ते वाक्पतिर्भवेत् रुद्रोऽहं

चित्तं कार रूपस्ते वाचः छंदांसि तेऽव्ययः यमस्ते दंष्ट्रदेशस्थो नक्षत्राणि द्विजालयः हासो मोहकरी माया सृष्टि

स्तेऽपांगमोक्षणं धर्मः पुरस्तेऽधर्मश्च पृष्ठभाग उदीरितः निमेषोन्मेषणे रात्रिदिवा चैव रघूत्तम सप्त

द्राः सप्त ते कुक्षिर्नाड्यो नद्यस्तव प्रभो रोमाणि वृक्षौषधयो रेतोवृष्टिस्तव प्रभो महिमा ज्ञानशक्तिस्ते सर्वेत्वा विश्वं २

एवं स्थूलं वपुस्तव यदस्मिन्स्थूलरूपे ते मनः संधार्यते नरैः अनायासेन मुक्तिः स्यात् ततोऽन्यन्नहि किंचन

अतोऽहं राम ते रूपं स्थूलमेवानुभावये यस्मिन्ध्याते प्रेमरसः सरोमपुलको भवेत् तदैव मुक्तिः स्या

द्राम यदा ते स्थूलभावकः तदप्यास्तां तथैवाहं एतद्रूपं विचिंतये धनुर्बाणधरं श्यामं जटावल्कल

निंदुर्लभं किं दुःखकरं जगन्नाथे श्रीरामे भक्तवत्सले उत्पन्नेयम जन्मापि शबरी मुक्तिमापसा किंपुनर्ब्रा

ह्मणाः मुख्याः पुन्याः श्रीरामचिंतकाः मुक्तिं यांतीति तद्भक्तिर्मुक्तिरेव न संशयः भक्तिर्मुक्ति

विधायिनी भगवतः श्रीरामचंद्रस्य हे लोकाः कामदुघांघ्रिपद्मयुगलं सेवध्वमत्युत्सुकाः नाना

ज्ञानविशेषमंत्रविततिं त्यक्त्वासुदूरे भृशं रामं श्यामतनुं स्मरारिहृदये भांतं भजध्वं बुधाः ४४

॥ इति श्रीमदध्यात्मरामायणे उमामहेश्वरसंवादे आरण्यकांडे एकादशः सर्गः कांडेरण्ये सर्गा

अध्यात्मारण्ये सर्गा द्विपंचपरिशिष्टाः पंचशतानि श्लोकाः पापहराः पार्वतीशोक्ताः आरण्यकां

कि डः समाप्तः ॥ ततः लक्ष्मणो रामः शनैः पंपासरस्तटं आगत्य शरसां श्रेष्ठं दृष्ट्वा विस्मयमाययौ क्रो

शमात्रं सुविस्तीर्णं अगाधामलशंबरं उत्फुल्लांबुजकल्हारकुमुदोत्पलमंडितं हंसकारंडवाकी

र्णं चक्रवाकादिशोभितं जलकुक्कुटकोयष्टिक्रौंचनादोपनादितं नानापुष्पलताकीर्णं नानाफ

लसमावृतं सतां मनः स्वच्छजलं पद्मकिंजल्कवासितं तत्रोपस्पृश्य सलिलं पीत्वा श्रममहरं विभुः अध्या०

तीरे तीरे वृक्षं वरशमित्यमरः

भक्तौ संजातमात्रायां मत्तत्त्वानुभवस्तदा मदनुभवसिद्धस्य मुक्तिस्तत्रैव जन्मनि स्यात्तस्मात्कारणं भक्ति
र्मोक्षस्येति सुनिश्चितं प्रथमं साधनं यस्य भवेत्तस्य क्रमेण तु भवेत्सर्वं ततो भक्तिर्मुक्तिरेवेति निश्चि
तं तस्मान्मद्भक्तियुक्ता त्वं ततोऽहं त्वामुपस्थितः इतो मद्दर्शनान्मुक्तिस्तव नास्त्यत्र संशयः यदि जा
नासि सर्वज्ञ सर्वं विश्वभावना तद्यपि पृच्छसे यन्मां लोकाननुसरन्प्रभो ततोऽहमभिधास्यामि सीता
यत्राधुना स्थिता रावणेनाहृता सीता लंकायां वर्ततेऽधुना इतः समीपे रामास्ते पंपानाम सरोवरं ऋष्यमू
कगिरिर्नाम तत्समीपे महानगः चतुर्भिर्मन्त्रिभिः सार्द्धं सुग्रीवो वानराधिपः भीतभीतः सदा तत्र तिष्ठ
त्यतुलविक्रमः वालिनश्च भयात्तत्र ह्यागन्तुं स तट गम्यमभेर्भीयात् वालिनस्तत्र गच्छ त्वं तेन सख्यं
कुरु प्रभो सुग्रीवेण स सर्वं ते कार्यं संपादयिष्यति ॥ अहं प्रवेक्ष्याम्यग्निं तवाग्रे रघुनंदन मुहूर्तं ति
ष्ठ राजेन्द्र यावद्दग्ध्वा कलेवरं यास्यामि भवनं राम तव विष्णोः परं पदं ॥ महादेव उवाच ॥ इति रामं समा
मंत्र्य प्रविवेश हुताशनं क्षणान्निर्धूय सकलमविद्याकृतबंधनं रामः प्रसादाच्छबरी मोक्षं प्राप्ता

कोपनः महिषं शृंगयोर्धृत्वा पातयामास भूतले पादेनैकेन तत्कायं श्राक्रम्यास्य शिरो महत् हस्ता
भ्यां भ्रामयन् छित्वा तोलयित्वा द्वियड्डुवि पपात तच्छिरो राम मातंगाश्रम संनिधौ योजनात् पतितं तस्मा
न्मुनेराश्रममंडले रक्तो वृष्टिः पपातोच्चैर्दृष्ट्वा तां क्रोधमूर्छितः मातंगो वालिनं प्राह पद्भ्यां गंतासि मे
गिरिं इतः परं भग्नशिरा मरिष्यसि न संशयः एवं सत्वं सदारभ्यमृष्यमूकं न यात्यसौ एतत्ज्ञात्वाह
मप्यत्र वसामि भयवर्जितः राम पश्य शिरस्तस्य दुंदुभिः पर्वतोपमं तदोत्क्षेपणीय यदाशक्तः शक्तस्त्वं वालि
नो वधे इत्युक्त्वा दर्शयामास शिरस्तद्गिरिसन्निभं दृष्ट्वा रामः स्मितं कृत्वा पादांगुष्ठेन चाक्षिपत् द
शयोजनपर्यंतं तत्तदद्भुतमिवाभवत् साधु साध्विति तं प्राह सुग्रीवो मंत्रिभिः सह पुनरप्याह सुग्रीवो
रामं भक्तिपरायणः एतेताला महासारा यत्र पश्य रघूत्तम एकैकं चालयित्वासौ निष्पत्रान् कुरुते जसा य
दित्वमेकबाणेन विध्वा छिद्रं करोषि चेत् हतस्त्वया तदा वाली विश्वासो मे प्रजायते तथेति धनुरादा
य सायकं तत्र संदधे बिभेद च तदा रामः सप्त तालान् महाबलः तालान् सप्त विनिर्भिद्य गिरिं भूमिं च गप्ध्य०

तन्नागो मृतो वाली तिदुःखितः गुहाद्वारि शिलामेकां निधाय गृहमागतः ततोऽब्रुवं मृतो वाली गुहा-
यां रक्षसा हतः तत् श्रुत्वा दुःखिताः सर्वे मामनिच्छंतिमप्युतः राज्येभिषेचनं चक्रुः सर्वे वानरमंत्रिणः
॥ शिष्टं तत्तु मया राज्यं किंचित्कालमरिंदम ततो समागतो वाली मामाह परुषं रुषा बहुधा भर्त्स-
यित्वा मां निर्जघान च मुष्टिभिः ततो निर्गत्य नगराद्धावं परमभिया लोकान्सर्वान्परिक्रम्य ऋष्य-
मूकमुपाश्रितः ऋषेः शापभयात्सोपि नायाती मं गिरिं विभो तदादि मम भार्यां स स्वयं भुंक्ते विमूढधीः
गृहतोऽदुःखेन संतप्तो हृतदारो हृताश्रयः वसाम्यद्य भवत्पादसंस्पर्शात्सुखितोस्म्यहं मित्रदुःखेन संत-
प्तो रामो राजीवलोचनः हनिष्यामि तव द्वेष्यं शीघ्रं भार्यापहारिणं इति प्रतिज्ञामकरोत्सुग्रीवस्य पु-
रस्तदा सुग्रीवोप्याह राजेंद्र वाली बलवतां बली कथं हनिष्यति भवान्देवैरपि दुरासदं श्रूयतेकथ-
यिष्यामि तद्बलं बलिनां वर कदाचिद्दुंदुभिर्नाम मायावी कायो महाबलः किंकिंधामगमद्राम म-
हामहिषरूपधृक् युद्धाय वालिनं रात्रौ समाह्वयत भीमराः तच्छ्रुत्वा सहमानोसौ वाली परम-
वाहराभिनल्लाभेनेनिशेयः ५

९६ यंमूजितील्लक्ष्मणस्तदा आगत्य राघवं शीघ्रं चंद्रशाय त्यापत स्थितवान् ततो रामो जगामाशु लक्ष्म
णेन समन्वितः प्रवर्षणगिरेरूर्ध्वं शिखरं भूरिविस्तरं तत्रैकं गह्वरं दृष्ट्वा स्फाटिकं दीप्तिमच्छुभं व
८ र्षवाताततसहं फलमूलसमीपगं वासाय रोचयामास तत्र रामः सलक्ष्मणः दिव्यमूलफलपु
ष्पसंयुते मौक्तिकोपमजलौघपल्वले विचित्रवर्णमृगपक्षिशोभिते पर्वते रघुकुलोत्तमोऽवसत्॥
५५ ॐ इति श्रीमदध्यात्मरामायणे उमामहेश्वरसंवादे किष्किंधाकांडे तृतीयः सर्गः ॐ
६ तत्र वार्षिकदिनानि राघवो लीलया मनुजशक्तिमास्थितः संचरन् पक्वमूलफलभोगतोषितो लक्ष्मणे
न सहितोऽवसत्सुखं वातनुन्नजलपूरितमेघान्नतरस्तनितवैद्युतगर्भान् वीक्ष्य विस्मयमगाज्ज
लदौघान्बद्दाहितस्फकांचनवल्लदान् नवघासं समासाद्य हृष्टपुष्टमृगद्विजाः ध्यायंतः परितो
५ रामं वीक्ष्य विस्फारितेक्षणाः न चलंति सदा ध्याननिष्ठा इव मुनीश्वराः रामं मानुषरूपेणागि
रिकाननभूमिषु चरंतं परमात्मानं ज्ञात्वा सिद्धगणा भुवि मृगपक्षिगणा भूत्वा राममेवानुसेविरे

तच्चेति बलिभिर्मुख्यैः वानरैः परिशीयतां वालिनं दग्ध्वके द्विज्ञाः सर्वराजोपचारकैः भेरीदुंदुभिनि
घोषैर्ब्राह्मणैः मंत्रिभिः सह उक्त्वा पैर्वानरैः पौरैः स्नात्वा चांगदेन च गत्वा चकार तत्सर्वं यथा
शास्त्रप्रयत्नतः स्नात्वा जगाम रामस्य समीपं मंत्रिभिः सह नत्वा रामस्य चरणौ सुग्रीवः प्राह हृ
ष्टधीः राज्यं प्रशाधि राजेंद्र वानराणां समृद्धिमान् दासोऽहं ते पादपद्मं सेवे लक्ष्मणवच्चिरं इ
त्युक्तो राघवः प्राह सुग्रीवं सस्मितं वचः त्वमेवाहं न संदेहः शीघ्रं गच्छ ममाज्ञया पुरराज्याधि
पत्ये त्वं स्वात्मानमभिषेचय नगरं न प्रवेक्ष्यामि चतुर्दश समाः सखे आगमिष्यति मे भ्राता लक्ष्म
५। णः पत्तनं तव अंगदं यौवराज्ये त्वं अभिषेचय सांप्रतं अहं समीपशिखरे पर्वतस्य सहानुजः
वत्स्यामि वर्षदिवसान् ततस्त्वं यत्नवान् भव किंचित्कालं पुरे स्थित्वा सीतायाः परिमार्गणे
साष्टांगं प्रणिपत्याह सुग्रीवो रामपादयोः यदाज्ञापयसे देव तत्तथैव करोम्यहं अनुज्ञातस्तु
रामेण सुग्रीवः सलक्ष्मणः गत्वा पुरीं तथा चक्रे यथा रामेण चोदितः सुग्रीवेण यथान्या

१०१५ सः धृत्वा सूक्ष्मं वपुर्द्वारं प्राविवेश प्रतापवान् तत्र लंकापुरी साक्षाद्राक्षसी घोररूपिणी प्रविशंतं
हनूमंतं दृष्ट्वा लंका व्यतर्जयत् कस्त्वं वानररूपेण मामनादृत्य लंकिनीं प्रविश्य चौरवद्रात्रौ
किं भवान्कर्तुमिच्छति इत्युक्त्वा रोषताम्राक्षी पादेनाभिजघान तं हनूमानपि तां वाममुष्टिना
वक्षस्याहनत् तदैव पतिता भूमौ रक्तमुद्वमती भृशं उत्थाय प्राह सा लंका हनूमंतं महाबलं ॥
हनूमन्गच्छ भद्रं ते जिता लंका त्वयानघ पुराहं ब्रह्मणा प्रोक्ता ह्यष्टाविंशतिपर्यये त्रेतायुगे
दाशरथिः रामो नारायणोऽव्ययः जनिष्यते योगमाया सीता जनकवेश्मनि भूभारहरणार्था
य प्रार्थितोऽयं मयाब्जचित् सभार्यो राघवो भ्रात्रा गमिष्यति महावनं तत्र सीतां महामायां राव
णोऽयं हरिष्यति सुग्रीवो जानकीं हन्तुं वानरान्प्रेषयिष्यति तत्रैको वानरो रात्रौ त्वागमिष्यति ते
तिकं त्वया च भर्त्सितः सोऽपि त्वां हनिष्यति मुष्टिना तेनाहता त्वं व्यथिता भविष्यसि यदानघे ॥
तदैव रावणस्यांतो भविष्यति न संशयः तस्मात्त्वया जिता लंका जितं सर्वं त्वयानघ रावणांतः १०१५

आम्यात्र त्वरां पश्चाज्जमिष्यामि यथासुखं एवमुक्तोथ्य तं प्राह हनूमान्मारुतात्मजः गच्छतो
रामकार्यार्थं भक्ष्यं मे घकथं भवेत् विघ्नाभावाकथं मे स्यात् गंतव्यं त्वरितं मया इत्युक्त्वास्य स्पृशि
खरं कराग्रेणाययौ कपिः किंचिद्दूरं गतस्यास्य कायांच्छायां ग्रहोग्रहीत् सिंहिकानामसाघो
राजलं मध्येस्थितासदा आकाशगामिनां छाया माक्रम्याकृष्य भक्षयेत् तयागृहीतो हनूमा
न्चिंतयामास वीर्यवान् केनेदं मे कृतं वेगरोधनं विघ्नकारिणा दृश्यते नैव कोप्यत्र विस्मयो मे प्रजा
९ यते एवं विचिंत्य हनूमान् ग्प्यधोदृष्टिं प्रसारयत् तत्र दृष्ट्वा महाकायां सिंहिकां घोररूपिणीं पपा
त सलिले तूर्णं पद्भ्यामेनां हननंतरं सा पुनरुत्प्लुत्य हनूमान् दक्षिणाभिमुखो ययौ ततो दक्षिणा
मासाद्य कूलं नानाफलद्रुमं नानापक्षिमृगाकीर्णं नानापुष्पलतावृतं ततो ददर्श नगरं त्रिकू
टाचलमूर्द्धनि प्राकारैर्बहुभिर्वृत्तं परिखाभिश्च सर्वतः प्रवेक्ष्यामि कथं लंकामिति चिंतापरो
भवत् रात्रौ नेक्ष्यामि सूक्ष्मोहं लंकां रावणपालितां एवं विचिंत्य तत्रैव स्थित्वा लंकां जगाम

१२० नाम्नैसंयुतम् सीतायैदीयतांसाधुमन्नामाक्षरसंयुतं इत्युक्त्वाप्रददौमह्यंकराग्राद्‌अंगुलीयकं प्र
यत्नेनमयानीतंदेविपश्यांगुलीयकं इत्युक्त्वाप्रददौदेव्यैमुद्रिकांमारुतात्मजः नत्वास्थितोस्थि
तोदूराद्बद्धांजलिपुटोहरिः दृष्ट्वासीताप्रमुदितारामनामांकितांतदा मुद्रिकांशिरसाधृत्वास्र
वदानंदनेत्रजा: कपेमेप्राणदातात्वंबुद्धिमानसिराघवे भक्तोसिप्रियकारीत्वंविश्वासोस्तितवै
वहिनोचेन्मत्सन्निधिंचान्यंपुरुषंप्रेषयेत्कथं हनूमन्दृष्टमखिलंममदुःखादिकंत्वया सर्वंक
थयरामाययथामेजायतेदया मासद्वयावधिःप्राणाःस्थास्यंतिममसत्तम नागमिष्यतिचेद्रामो
भक्षयिष्यतिमांखलाः अतःशीघ्रंकपींद्रेणसुग्रीवेणसमन्वितः वानरानीकपैःसार्द्धंहत्वाराव
णमाहवे सपुत्रंसबलंरामोयदिमांमोचयेत्प्रभुः तत्तस्यसदृशंवीर्यंवीरवर्णयवर्णितं यथामांता
२ रयेद्रामोहत्वाशीघ्रंदशाननं तथायतस्वहनूमन्वाचाधर्ममवाप्नुहि हनूमानपितांप्राहदेवि
दृष्टोयथामया रामःसलक्ष्मणःशीघ्रमागमिष्यतिसायुधः सुग्रीवेणससैन्येनहत्वादशमुखंबला १२०

धोमुखी पुनरप्याह तां सीतां देवि यत्वं विशंकसे नाहं तथाविधो मातस्त्यज शंकां मयि स्थितां ॥
दासोहं कौशलेंद्रस्य रामस्य परमात्मनः सचिवोहं हरींद्रस्य सुग्रीवस्य शुभप्रदे वायुपुत्रोहम
खिलप्राणभूतस्य शोभने तच्छ्रुत्वा जानकी प्राह हनूमंतं कृतांजलिं वानराणां मनुष्याणां संग
८ तिर्घटते कथं यथा त्वं रामचंद्रस्य दासोसीति भाषसे तामाह मारुतिः प्रीतो जानकीं दूरतः स्थितः
ऋष्यमूकमगाद्रामः शबर्या नोदितः सुधीः सुग्रीव ऋष्यमूकस्थो दृष्टवान् रामलक्ष्मणौ भीतो मां
प्रेषयामास ज्ञातुं रामस्य हृद्गतं ब्रह्मचारिवपुर्धृत्वा गतोहं रामसन्निधिं ज्ञात्वा रामस्य सद्भावं स्कं
धोपरि निधाय तौ नीत्वा सुग्रीवसामीप्यं सख्यं चकार चैतयोः सुग्रीवस्य हृता भार्या वालिना तं
रघूत्तमः जघानैकेन बाणेन ततो राज्येभिषेचयत् सुग्रीवं वानराणां सः प्रेषयामास वानरान्
दिशो दश महाबला वीरा नूभवत्या परिमार्गणे गच्छंतं राघवो दृष्ट्वा मामभाषत सादरं त्वयि कार्यं
मशेषं मे स्थितं मारुतनंदन ब्रूहि मे कुशलं सर्वं सीतायै लक्ष्मणस्य च अंगुलीयकमेतन्मे परिज्ञा

किंचिच्छांगरलश्चलनोरक्तास्यो भीषणाकृतिः आयंतं तं महासंघं राक्षसानां दशशीह ॥
चकार सिंहनादं च श्रुत्वा तं मुकुभेशं हनूमतस्थो दृष्ट्वा किंकरा भीषणाकृतिः निज
घ्नुर्विविधास्त्रौघै सर्वेरा राक्षसघातिनं ततः उत्थाय हनूमान् मुद्गरेण समंततः निष्पिपेष रणादे
व महाशकानि वज्रपायः सिंहतान् किंकरान् श्रुत्वा रावणः क्रोधमूर्छितः पंचसेनापतिस्तत्र
प्रेषयामास दुर्मदान् हनूमानापि तान् सर्वान् लोहस्तंभेन चाहनत् ततः क्रोधी मंत्रपुत्रान् प्रेषया
मास सत्वशः आगतानपि तान् सर्वान् पूर्ववद्वानरेश्वरः क्षणान्निःशेषतो हत्वा लोहस्तंभेन
मारुतिः पूर्वस्थानमुपास्त्य प्रतीक्षन् राक्षसान् स्थितः ततो जगाम बलवान् कुमारो दुःप्रता
पवान् तमुत्पपात हनूमान् दृष्ट्वाकाशे समुद्गरः गगनात्त्वरितो मूर्ध्नि मुद्गरेणाभ्यघातयन् ॥ ड
स कृदाघातमात्रेण मृतो यमपुरीं ययौ हत्वा तमक्षं निःशेषं बलं सर्वं चकार सः ततः श्रुत्वा कु
मारस्य वधं राक्षसपुंगवः क्रोधेन महताविष्टः इंद्रजेतारमब्रवीत् पुत्र गच्छ महंतं त्वं यत्रास्ते ११२

चिंतयन् कार्यार्थमागतो दूतः स्वामिकार्याविरोधतः अन्यत्किंचिदसंपाद्य गच्छत्यधमए
व सः अतोहं किंचिदन्यत्कृत्वा दृष्ट्वाथ रावणं संभाष्य च ततो रामदर्शनार्थं व्रजाम्यहं इ
ति निश्चित्य मनसा वृक्षखंडान्महाबलः उत्पाट्याशोकवनिकां निर्वृक्षामकरोत् क्षणात्" शीता
श्रयनगं त्यक्त्वा वनं भग्नं चकार सः उत्पाटयंतं विपिनं दृष्ट्वा राक्षसयोषितः अपृच्छन् जानकीं
कोसौ वानराकृतिरद्भुतः जानकी प्राह भवंत्य एव जानंति मायां राक्षसनिर्मितां नाहमेतं वि
न जाने दुःखशोकसमाकुला इत्युक्तास्त्वरितं गत्वा राक्षस्यो भयपीडिताः हनूमता कृतं
सर्वं रावणाय निवेदयन् देव कश्चिन्महासत्त्वो वानराकृतिदेहभृत् सीतया सह संभाष्य ह्यशो
कवनिकां क्षणात् उत्पाट्य चैत्यप्रासादं बभंजामितविक्रमः प्रासादरक्षिणः सर्वान् हत्वा तत्रै
व तस्थिवान् तच्छ्रुत्वा तूर्णमुत्थाय वनभंगमहाभयं किंकरान्प्रेषयामास नियुतं राक्षसा
धियः निर्भयश्चैत्यप्रासादप्रथमांतरसंस्थितः हनूमानपर्वताकारो लोहस्तंभकृतायुधः

१०५२

ब्राह्ममस्त्रमस्त्रविदांवरः तेनैतत्स्त्रीमुखामापदद्दृष्ट्वापतितंबलं वानराणां रघुश्रेष्ठस्तुकोपानल

सन्निभः चापमानय सौमित्रे ब्रह्मास्त्रेणास्त्ररंजनात् भस्मीकरोमि मेपश्यबलमथरघुसत्तम मेघनादोपि

तच्छ्रुत्वा रामवाक्यमतं द्रुतः तूर्णं जगाम नगरं मायया मायिकोसुरः पतितं वानरानीकं दृष्ट्वा रामोतिदुः

खितः उवाच मारुतिं शीघ्रं गत्वा क्षीरमहोदधिं तत्र द्रोणगिरिनामदिव्यौषधिसमुद्भव तमानयाद्रुतं गत्वा

संजीवय महामते वानरौघान्महासत्वान्रक्षीतिस्तस्थिरामवेत् आज्ञाप्रमाणमित्युक्त्वाजगाममाभि

10 लनंदनः आनीयचागिरिं सर्वान्नामरान्वानरर्षभः जीवयित्वाथ तत्र स्थापयित्वाययद्रुतं पूर्वव

द्वैरवमादं वानराणां बलौघतः श्रुत्वा विस्मयमापन्नो रावणो वाक्यमब्रवीत् राघवो मे महाशत्रुः प्रा

प्तोद्य विधिनिर्मितः हंतं समरे शीघ्रं गच्छत ममनूपपाः मंत्रिणो बांधवाः श्रूराः ये ये मत्प्रियकांक्षि

णः सर्वे गच्छंतु युद्धाय त्वरितं मम शासनात् येन गच्छंति युद्धाय भीरवः प्राणविह्वलात् तान् हनिष्यामि सं

देहः सर्वान्न मत्साज्ञानपराङ्मुखान् तच्छ्रुत्वा भयसंत्रस्तानिर्जग्मू रणकोविदाः अतीकायः प्रहस्तश्च महा

नाद महोदरौ देवशत्रुर्निकुंभश्च देवांतक नरांतकौ अपरे बलिनः सर्वे ययुर्युद्धाय वानरैः एते चान्ये १०५२

ध्यपाश्च शङ्खवर्णाभाः द्वारास्ते स्तम्भसंकाशाः सर्वतोरुरुधुः भृशं तदा वृक्षैः महाकायाः पर्वताग्रैश्च
वानराः निजघ्नुस्तानि रक्षांसि नखैर्दन्तैश्च वेगिताः राक्षसाश्च तदा भीमा द्वारेभ्यः सर्वतो तथा ।
निर्गत्य भिण्डिपालैश्च खड्गैः शूलैः परश्वधैः निजघ्नुः वानरानीकं महाकाया महाबलाः राक्षसांस्त
दाजघ्नुर्वानरा जितकाशिनः तथा वभूव समरो मांसकर्दमशोणितः राक्षसानां वानराणां संवभू
वाद्भुतोपमः ते हयैः स्यन्दनाग्रैश्चैव रथैः काञ्चनसन्निभैः रक्षोव्याघ्रा उग्राघोरे नादयन्तो दिशो दश
राक्षसाश्च कपीन्द्राश्च परस्परजयैषिणः राक्षसान्वानरा जघ्नुर्वानरांश्चैव राक्षसाः रामेण वानरा हृष्टा ह
रयो दिविजांशकाः वभूवुर्वलिनो हृष्टास्तदा पीतामृता इव शीताभिमर्षणे तेन रावणेनाभिपालितान्
हत्वाश्च कान्हतवत्ता नरा राक्षसा अघ्नुरोजसा चतुर्थांशावशेषेणाभिहतं राक्षसं बलं स्वसैन्यं वीक्ष्य तं दृष्ट्वा ६
मेघनादोऽतिहृष्टधीः वृत्तरक्षवरैः श्रीमान् रथे तस्थौ गतो मृधः सर्वास्त्रेषु कुशली व्योम्नि शास्त्रैः समन्वितः
नानाविधानि शस्त्राणि वानरानीकमर्दयन् ववर्ष शरजालानि तदद्भुतमिवाभवत् रामोऽपि मानयन्

रावणो विस्मयान्वितः अर्घ्यादिकं ततः रावणस्याग्रतःस्थितः कालनेमिरुवाच किं ते करोमि राजेंद्र किमागम
नकारणं कालनेमिमुवाचेदं रावणो दुःखपीडितः ममापि कालवशतः कष्टमेतदुपस्थितं मया शक्त्या हतो
वीरो लक्ष्मणः पतितो भुवि तं जीवयितुमानेतुमौषधीर्हनूमान्गतः यथा तस्य भवेद्विघ्नं तथा कुरु महामते माय
ह या मुनिवेषेण मोहयस्व महाकपिं कालात्ययो यथा भूयात्तथा कृत्वैव मंदिरं रावणस्य वचः श्रुत्वा कालनेमिरुवा
च तं कालनेमिरुवाच रावणेश वचो मेद्य शृणु धारय तत्वतः प्रियं ते करवाण्येव न प्राणान्धारयाम्यहं मा
रीचस्य यथारण्ये पुराभून्मृगरूपिणः तथैव मे न संदेहो भविष्यति दशानन हताः पुत्राश्च पौत्राश्च बांधवा राक्षसास्त्वया
कु ते घातयित्वा स्वकुलं जीवितेनापि किं तव राज्येन वा सीतया वा किं देहेनाजडात्मना सीतां प्रयच्छ रामाय राज्यं
देहि विभीषणे वनं याहि महाबाहो रम्यं मुनिगणाश्रयं स्नात्वा प्रातः शुभजले कृत्वा संध्यादिकाः क्रिया ततः
एकांतमाश्रित्य सुखासनपरिग्रहः विसृज्य सर्वतः संगमितरान्विषयान्बहिः बहिःप्रवृत्ताक्षगणं शनैः प्र
त्यक्प्रवाहय प्रकृतेर्भिन्नमात्मानं विचारय सदानघ चराचरं जगत्कृत्स्नं देहबुद्धींद्रियादिकं आब्रह्मस्तं
बपर्यंतं दृश्यते श्रूयते च यत् सैषा प्रकृतिरित्युक्ता सैव मायेति कीर्तिता सर्गस्थितिविनाशानां जगद्वृक्षस्य

12

सर्वे महाकाया: केकसीनंदनाधुना तेनैव त्वां हनिष्यामि तिष्ठाधम मम गोचरे श्रीरामवच: श्रुत्वा रावणो दृं
ततो रावणं मारुतात्मजं वहंतं राघवं संख्ये शरैस्तीक्ष्णैश्चौर्वाप्यसूनोस्तेजसा व्यवर्धत गगने तेजोनने च महाकपि: ततो
प्रसस्वाचेति दृष्ट्वा हनूमंतं सग्रीवं रावणो रघुसत्तम: क्रोधमाहारयामास कालरुद्र इवापर: साश्वरथध्वजं सूतं शरौघैर्धनुरंजसा
[illegible] घ:तदेवा छत्रं पताकं तरसा चिच्छेद स्मितसायकै: ततो महाशरे राम रावणो रघुसत्तम: विव्याध वज्रकल्पेन मघवाइव पर्वतं व
हाग्रुजानामी तं रामवरा हतेता वीर: वचाल च मुमोह च हस्तान्निपतितं चापं समाभीदय रघुत्तम: अर्धचंद्रेण चिच्छेद तान्कि
नेहं रीटान्रविप्रभान् "अनुजानामि गच्छ त्वमिदानीं बाणपीडित: प्रविश्य लंकामाश्वास्य पश्चाद्यसि वत्त्सं मम रामवा पश्यसि लंकाइति
णेन संविद्धो हतदर्पोपि रावण: महत्या लज्जया युक्तो लंकां प्राविशदातुर: रामोपि लक्ष्मणं दृष्ट्वा मूर्छितं पतितं ३
भुवि मानुषत्वमुपाश्रित्य लीलयानुशोच ह तत: प्राह हनूमंतं वत्स जीवय लक्ष्मणं महौषधीं समानीय पूर्वं
वद्वानराणपि तथेति राघवेनोक्तो जगामाशु महाकपि: हनूमान् वायुवेगेन दुरातीत्वा महोदधिं एतासि
न्नंतरे चारा रावणायन्यवेदयन् रामेणाज्ञापितो देव हनूमान् क्षीरसागरं गतौषधीनेतुं लक्ष्मणस्य जीवनार्थं महौ
षधी: श्रुत्वा तच्चारसुवचनं राजा चिंतापरोभवत् जगाम रत्नमेकाकी लनेमेर्गृहं द्रुतात् गृहमागतं समालोक्य का